

V doslej naštetih primerih je vedno šlo, ne glede na pristop, za prenovo, namenjeno predvsem stalnim prebivalcem mesta. Toda tudi tujec se bo v tako mesto zaradi raznolikosti njegovih programov zlahka vživel.

Popolnoma drugačen pristop pa je zavzelo manjše mesto Rothenburg ob der Tauber, ki je zaradi odmaknjenosti ohranilo povsem srednjeveški videz s celotnim obzidjem itd. Tu so celotno prenovo namenili tujskemu prometu in iz svojega mesta naredili mesto muzej. Ta koncept je dobro karikiral nemški kolega, ko je dejal, da mora biti v Rothenburgu še reklama za coca-colo iz kovanega železa. Žal pa deluje to mesto

kot maketa; tujcu je zanimivo le za nekaj ur, pa tudi prebivalci se ne počutijo prijetno in se z mestom, ki ne živi normalnega življenja 20. stoletja, ne morejo identificirati.

VI

Rothenburg je poučen primer, kako prenova mesta ne more biti projicirana v preteklost, ampak prek sedanosti v prihodnost.

Iz vsega navedenega lahko sklepamo, da sistemov prenove starih mest ni več, ampak da je le eden, in to tisti, ki lahko prilagodi mesto, mestno jedro ali drug mestni predel zahtevam sodobnega življenja in da take rezultate, ki jih že

čez nekaj let ne bo treba bistveno popravljati.

Zaradi tega pa je potrebno:

— fizično valorizirati in sanirati vse spomeniške značilnosti, tako na ravni celotnega mesta kot posameznih stavb in njihovih detajlov;

— omogočiti in pospeševati takšno starostno in socialno strukturo prebivalcev, ki bo zagotavljala mestu življenje;

— omogočiti in pospeševati takšno gospodarsko dejavnost, ki bo zagotavljala mestnemu jedru sorazmerno ekonomsko neodvisnost, ne da bi pri tem ogrožala njegov značaj in njegove spomeniške vrednote.

Matjaž Jež, Maribor

Zelenje v naseljih

Referat na posvetovanju »Aktualni vidiki prenove naselbin na Slovenskem«

Za uvod bom zastavil izhodišče, da je zelenje konstantna in v vseh zgodovinskih obdobjih potrjena komponenta kvalitetnega bivalnega okolja. O razmerah na Slovenskem bogato pripovedujejo tudi grafike Valvasorja in Vischerja. Čeprav prikazujejo razmere v sicer »sivem« srednjem veku, je bila večina takratnih naselij vendarle bolj zelenih, kot so današnja. Človekov odnos do zelenja v njegovem bivalnem okolju se odraža različno. Če naredimo kratek pregled osnovnih oblik, naj omenim naslednje:

1. hišno drevo,
2. vaško drevo,
3. mestni parki.

Ad 1

Kultura hišnega drevesa je v Sloveniji tradicionalna. Med drevesnimi vrstami prevladuje lipa, kot lokalne posebnosti pa se pojavljajo še druge vrste. Na vzhodnem Pohorju in Kobanskem je na primer prevladujoča tisa, ki dosega v tem prostoru tudi izjemen dendrološki pomen. Drugod se uveljavljajo še: oreh, hruška, kostanj, topol, jesen, cipresa ter murva.

Poleg jasno izražene ekološke funkcije (zlasti vetrni zaslon in obramba pred strelo) se pojavi kot izstopajoča tudi spominska funkcija. Drevesa so namreč pogosto sadili v spomin na kake dogodke: rojstvo, poroka, srečno ozdravitev, vrnitve iz vojske ipd. Skupaj s celo domačijo in obdajajočimi obdelovalnimi površinami imajo hišna drevesa tudi odločilen pomen za oblikovanje značilne podobe krajine.

Ad 2

Ob pojavu vaškega drevesa kaže posebej poudariti spremembo vodilne funkcije. Ekološka,

spominska in druge funkcije stopijo v ozadje, močnejše se uveljavi sociološka funkcija. Vaško drevo je vedno prostor nekega dogajanja. Iz starejšega življenja slovenske vasi kaže posebej omeniti Sodišince v Pomurju, kjer še stoji sodna lipa, pod katero so sodili. Zanimiv primer iz sodobnega življenja je tržni prostor v Mežici, ki ga imenujejo »pod lipo«. Ta izraz je pri ljudeh tako zasidran, da izraza trg sploh ne uporabljajo. Govore na primer: »Grem pod lipo« ali »Kaj imajo danes pod lipo?« ipd.

Bolj splošno je razširjen pojav, da je vaško drevo zbirališče vaščanov, prizorišče družabnega življenja, veseljski ali gostinski prostor ipd. Nobena redkost ni na primer gostilna z imenom »Pod lipo«, »Pri lipi«, »Pri stari lipi« itd.

Ad 3

Mestno zelenje je v razliko s pravkar omenjenimi oblikami dosti kompleksnejša kategorija, tako po funkcijah kot po raznovrstnosti pojavljanja.

Funkcije mestnega zelenja so zlasti:

1. ekološka: regulacija mikroklimе, zaščita pred hrupom, čiščenje zraka,
2. krajinsko estetska, ambientalna,
3. umetnostnozgodovinska,
4. vzgojno-izobraževalna,
5. športno-rekreacijska,
6. sociološka, psihološka,
7. spominska.

Zaporedje funkcij ni pomembno, saj je pri po-

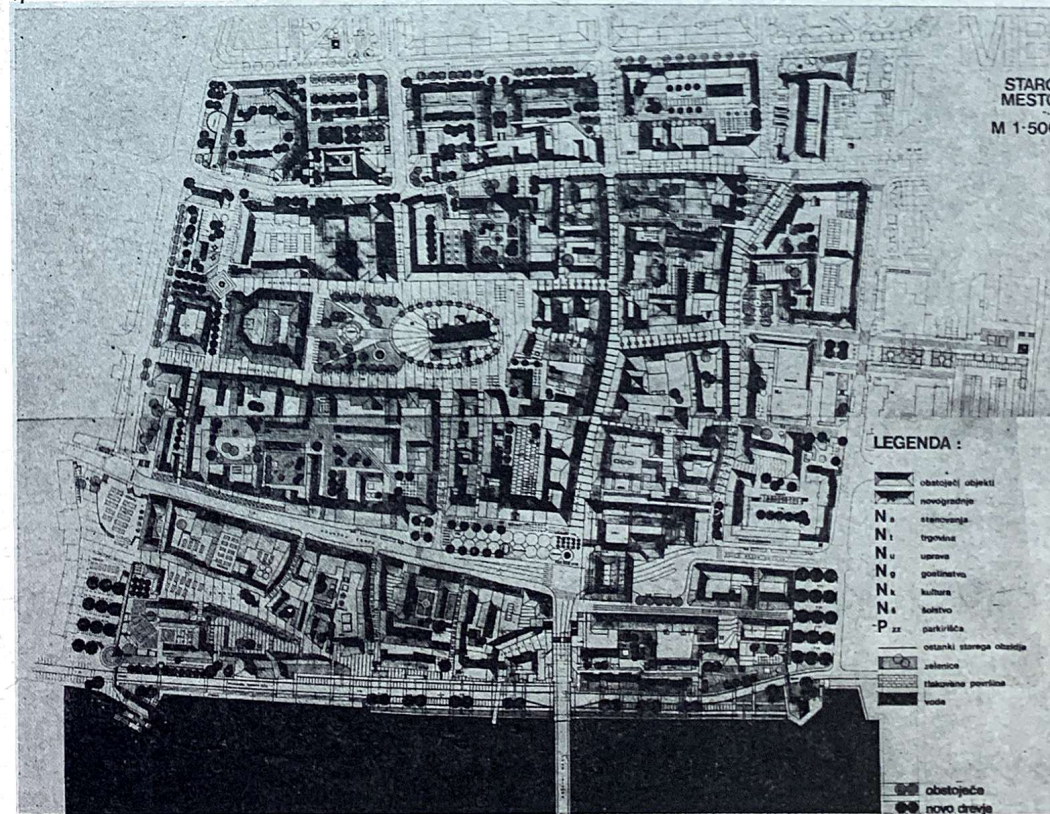

1. DRAVSKI KOZJAK, hišna tisa
 2. ZAVRŠE, cerkvena lipa
 3. ČERNEČKO POLJE pri DRAVOGRADU, znamenje z lipo
 4. Branko KOČMUT
- NAČRT ZAZELENITVE STAREGA MESTA
Maribor, 1981
(opis legende — beli krogci: obstoječe drevice,
črni krogci: novo drevje)

3

4

sameznih oblikah zelenja v ospredju zdaj ena in zdaj druga funkcija. Starejši parki imajo večinoma umetnostnozgodovinsko funkcijo, če jih odlikuje značilna arhitektura; nasadi v območju spominskih obeležij imajo predvsem spominsko, botanični in zoološki vrtovi zlasti učno-vzgojno, športni parki pa predvsem športno-rekreacijsko funkcijo. Nasadi ob cestah in industrijskih objektih v obliki gostih drevoredov ali živih mej imajo poudarjeno ekološko funkcijo, manjše zelene površine, kot so zelenice, posamezna drevesa ipd., pa dajejo ljudem predvsem psihološki občutek slika z naravo in odločno vplivajo na oblikovanje okolja. Tako smo kar mimogrede razvrstili mestno ze-

lenje po obliki. Zapisano pregledno so to:

1. park,
2. drevored,
3. zelenica.

S tako opredeljenimi osnovnimi parametri mestnega zelenja se laže soočimo z osrednjo temo srečanja, to je zelenje v mestnem jedru. Jedra naših mest so večinoma stara. Največkrat nosijo pečat srednjega veka, za katerega sklepamo po starih grafikah, da je dajal prednost zelenju na grajskem griču in seveda ob samem gradu, kjer srečamo grajski park, drevored ali vsaj mogočno drevo na grajskem dvorišču. Naselje na vznožju grajskega griča kaže z ulične strani res skromno ozelenitev, ki pa se razbo-

hoti na dvoriščih. Tu so zelenjavni, cvetlični in sadni vrtovi, celo vinogradi ali vsaj kakšna brajda. Opravititi imamo torej z zasebnim zelenjem z gospodarsko funkcijo, ki pa ima vendarle velik pomen za celotno podobo mesta. Kot zanimivost iz tega obdobja kaže omeniti 400 let staro vinsko trio v Mariboru, ki je zaradi izjemne starosti uvrščena med najpomembnejšo naravno dediščino Slovenije.

Program revitalizacije mestnih jeder pogosto predvideva odpiranje dvorišč, njihovo urejanje, oblikovanje peš con in novih prehodov. S tem postanejo nekdanje intimne površine dostopne širši javnosti in jih kaže temeljito izkoristiti za uveljavljanje javnih zelenih površin (gostinski vrtovi, počivališča, sprehajališča, prodajni prostori na prostem, shajališča ipd.).

Izdaten vpliv na današnjo podobo mestnih jeder, zlati na zelenje v njih, je imel čas ob prehodu 19. v 20. stoletje. Razgibal je mestni prostor, oblikoval nove trge, jih oplemenitil s stilnimi parki in prinesel tudi tako imenovane mestne parke in drevorede. Ta kategorija zelenja pred-

stavlja največkrat glavnino naravne dediščine mestnih jeder. Ker nove mestne soseske rastejo brez parkov, ostajajo obstoječi tudi edini in so zato toliko pomembnejši. Pogosto jih bogati stilna arhitektura, ki jim daje še dodatno vrednost.

Pri obravnavanju zelenja z vidika obnove mestnih jeder mora prevladati načelo, da je obstoječi fond največja vrednota in da kaže na njegovih učinkih zasnovati koncept nove ureditve, pri tem pa seveda upoštevati naravne zakonitosti dreves, da bi se vendarle nehali ponavljati primeri, ko arhitekt na papirju predvidi ohranitev posameznih dreves, sami projekti pa so v detajlih taki, da drevje gradbenih posegov ne prenese. V takih primerih se seveda izvede nadomestna saditev z mladim drevesom, ki pa žal nikakor ne more odtehati kvalitet izgubljenega odraslega drevesa.

Kadar se bomo lotevali povsem novih zasaditev v mestnem jedru, moramo upoštevati zlasti dvoje: zelenje potrebuje prostor in druge ustrezne pogoje. Prostor razumem v tem primeru kot fi-

zikalno in kot likovno kategorijo. Sem sodi tudi pravilen izbor rastlin, takih, ki se bodo vključevale v dani prostor in ga tudi dopolnjevale.

Fogoji za rast so v mestu največkrat slabi. Rastline ogroža zlasti onesnaženo ozračje in slonica v tleh zaradi zimskega soljenja cest ter seveda fizične poškodbe zaradi avtomobilskega prometa. Zato moramo vzporedno z načrtovanjem zelenja oblikovati tudi ustrezne pogoje za njegovo rast.

Glede na znane pozitivne vplive zelenja v človekovem bivalnem okolju pričakujem, da bo obnova mestnih jeder še uspešnejša, če bodo načrtovalci to dejstvo tudi upoštevali.

Ob tem si naravoslovci želimo več možnosti tvornega sodelovanja pri načrtovanju prenove, še posebej z vidika spomeniškega varstva, saj menim, da je pričujoči prispevek dovolj jasno pokazal, da je mestno zelenje tudi nosilec bogate kulturne dediščine.

Ivan Sedej, Ljubljana

Etnološka valorizacija spomenikov

Referat na posvetovanju »Aktualni vidiki prenove naselbin na Slovenskem«

Prenova mest in vasi je poleg drugega tudi eminentno etnološko vprašanje, pa naj gre za tisto smer etnologije, ki raziskuje sodobnega človeka in njegovo življenje, ali pa za etnološko smer, ki posveča poglavitno pozornost preteklosti. Hkrati pa moramo ugotoviti, da pomeni etnološka valorizacija v kontekstu, kot smo ga vajeni, vendar nekaj drugega kot le vrednotenje spomenikov z vidika etnološke stroke. Po tako zoženi opredelitvi bi bil etnološki spomenik tisti, ki bi imel vrednost predvsem za etnologijo — bodisi kot njen predmet bodisi kot objekt, ki je ključnega pomena za globlje dimenzije stroke. Če pa se spomnimo, kaj pomeni izraz etnološki spomenik v naših razmerah, ugotovimo, da gre le za dokaj širšo opredelitev (ki je seveda s stališča stroke lahko tudi ožja), saj sodijo v to kategorijo vsi spomeniki ljudske kulture v preteklosti. Poimenovanje in predmet temeljita v navidez nekoliko zastarelih etnoloških pojmovanjih — kar bi bila nedvomno negativna poteza, če ne bi pomenilo varstvo etnoloških spomenikov pa tudi njihova valorizacija avtonomne dejavnosti, ki temelji v enaki meri na etnologiji kot tudi umetnostni zgodovini in posebej na zgodovini arhitekture. Mislimo, da nima smisla izgubljati besed o zgodovini; lahko rečemo le to, da je etnolog-konservator (kot poklic in kot dejavnost) rezultat spoznanja, da spomeniki narodne kulture v najširšem pomenu besede niso le najvišji umetnostni dosežki, marveč tudi dosežki anonimne ljudske kulture. Vendar je bil tradicionalni valorizacijski aparat obremenjen s klasičnimi spomeniški merili, ki so mimogrede v veljavi še danes — navsezadnje je kljub dobrohotni opredelitvi organizacije UNESCO, češ da je vsak spomenik, ki je pomemben za narod, pomemben tudi za človeštvo, velikanska razlika med piramidami pri Gizeh in med Pepetovo hišo v Škofji Loki. Tu si lahko privoščimo le zloben ekskurz: občinski možje je tudi ne bi podrli tako zlahka, če bi imela piramidne dimenzije! To pa pomeni, da pri varovanju pogosto odloča tudi velikost — še bolj pa pri poznejši spomeniški negi. Vendar je etnološka valorizacija in inavguracija etnološkega spomenika pri nas prinesla precej novosti. V okvirih specifične delovne usmeritve so prej manjvredni spomeniki postali enakovredna sestavina kulturne dediščine, posebno

če pomislimo, da je za značaj slovenske kulturne krajine anonimno arhitekturno tkivo bistvene pomena. To pa seveda ne pomeni, da je pomembnejše od akcentov — to je od monumentalnih spomenikov z izrazitim slogovnim značajem — pa od gradov in spomenikov, ki imajo pretežno dokumentarično vrednost.

Valorizacijski kriteriji, ki smo jih uveljavili za kmečkvo in ljudsko arhitekturo, so v mnogočemu vplivali tudi na valorizacijo arhitekture in ambientov v mestih. Tako so dobile svoje mesto in pomen tudi skromne stavbe, ki sicer nimajo pomembnejše likovne vrednosti, so pa zato izjemno pričevanje o načinu življenja njihovih prebivalcev v različnih časovnih prerezih. Hkrati pa moramo poudariti, da se pri izrazito dokumentaričnih sestavinah teh arhitektur na svoj način izraža tudi estetska komponenta. To pa pomeni, da je v okvirih takih akcij, kot je prenova, povsem neuporabna klasična spomeniška valorizacija, ki razlikuje med spomeniki različnih vrednostnih kategorij; za značaj nekega naselja (pa naj bo to mesto ali vas) so pomembni prav vsi objekti, ki soustvarjajo celoto, to je urbani organizem. Tu pa lahko vnovič ugotovimo delež, ki ga je specifična usmeritev konservatorjev — etnologov prinesla v konservatorstvo in v vrednotenje kulturnega okolja. Hkrati pa so te novosti tudi iztočnica za opredelitev mesta konservatorja — etnologa v procesih prenove. O tem pa začnemo ponavadi govoriti v tistem trenutku, ko skušamo prikriti kako neprijetnost. Ena od teh neprijetnosti je nedvomno nerealno sorazmerje med številom etnoloških spomenikov in številom konservatorjev, ki se z njimi ukvarjajo, druga pa je najbrž prizadevanje, da bi etnologa povsem iztirili iz klasične konservatorske dejavnosti, tako da bi mu kot edino torišče dela ostalo anonimno pripravljanje anket. Navsezadnje si marsikdo predstavlja skupinsko strokovno delo in pri tem delež etnologa kot samoumevno dominacijo neke stroke, ki naj bi ji bile podrejene vse »obrobne« dejavnosti. Ta smer se jasno vidi iz zahtev, naj bi etnolog popolnoma zanemaril zanimanje za predmet in konkretno arhitekturo — obravnava le-te naj bi bila izključna domena arhitekta. V tem pogledu in v teh razmerjih pa etnologu ne ostane drugega, kot da se poslovi od poglavitnih nalog — od valorizacije, to pa pomeni

tudi nesmiselno likvidacijo uveljavljene spomeniške vrste, namreč etnoloških spomenikov. Zavedati se moramo, da je bistveni sestavni del mestnega tkiva tudi pomembna grupacija arhitektur ali dediščine, ki jo vrednotimo predvsem po etnoloških kriterijih — čeravno lahko vnovič ugotovimo, da so predmet etnologije kot vede tudi materialni preostanki ali spomeniki višjih socialnih sfer.

Zožen etnološki kriterij pojmuje spomenik predvsem kot dokument o načinu življenja, ki se je v objektu odvijalo ali pa se še odvija, uveljavljena praksa pa je vendarle nekoliko kompleksnejša — saj ne gre le za vrednotenje čiste dokumentarične strukture, marveč tudi za poudarjanje estetskih in likovnih komponent, ki so zaradi svoje (navidezne ali dejanske) skromnosti skrite in premalo cenjene. Odkrivanje teh pa je nedvomno pomembna naloga, ki so jo v dosedanem delu opravljali predvsem maloštevilni konservatorji — etnologi. Ker pomeni vrednotenje vedno tudi eliminacijo tistega, kar naj bi bilo manj pomembno, se je razvil sistem, ki skuša vrednotiti anonimno tkivo kar se da objektivno, upošteva večplastnost in večpomenskost posameznih objektov — spomenikov. Gre namreč zato, da moramo med vrsto arhitektur, ki imajo velik dokumentarični pomen, izbrati tiste, ki so najpomembnejši in ki imajo najširši spekter pričevanja. To so pa spet tisti, ki niso zgolj stavba (po Pevsnerjevi opredelitvi), marveč imajo tudi sestavine ali pomen zavestno oblikovane arhitekture. Iz tega sledi, da je pri takih spomenikih ob rekonstrukciji ali pri obnovi potrebna kompleksnejša obravnava — ker ne gre le za ohranitev tistih temeljnih značilnosti objekta, ki ga opredeljujejo kot dokument, marveč tudi za strukturo, ki ga opredeljuje kot likovni organizem in kot sestavino višjega organizma — ambienta ali naselja.

Po drugi strani pa je tudi valorizacija pomembnih arhitektur, ki imajo pretežno umetnostni pomen, pomanjkljiva brez upoštevanja etnoloških dimenzij — predvsem relacij teh objektov do anonimnega tkiva. Navsezadnje nam tu lahko pomaga tudi statistika. Grad, cerkev, palača in bogata meščanska hiša v historičnem okolju so socialni in hierarhični vrh, ki ne more viseti v praznem prostoru. Pomen in vrednost jim nam-